

Leisti – ar padėti paleisti?

Apskrito stalo diskusija apie lietuvių literatūros klasiką, akademinį raštus ir kita

Gytis Vaškevis: Vilniaus knygų festivalis – pretekstas pasišnekėti ir pasidalinti mintimis seniai negvildenta tema apie dabar leidžiamus akademinį raštus, knygų serijas, kurių leidyba tęsiasi keletą metų ar dešimtmečių, pakalbėt apie esamą ir būsimą situacijas ir ar verta tokius raštus leisti, ar – tik sutvarkyti ir palikti duomenų bazėse. Tie dvidešimt metų, jų epochinis lūžis turėjo įtakos raštų leidybai. Sovietmečiu viskas buvo leidžiama techniškai tvarkingai, sudaromi prospektai, vykdavo svarstymai, būdavo tvirtinami planai. Nepriklausomybės metais raštų leidyba visiškai pakito, vis užbaigiame seniai ar ne visai seniai pradėtas ir paliktas leisti raštų serijas. Kai kada ir pavargsti nuo tų svetimų raštų tvarkymo. Pareigos nenorim atsisakyti, darome, ką galime, bet norisi pasižiūrėti į priekį, ką gi daryti – ar ir toliau leisti labai preciziškai akademiškai parengtus raštus, kurių tomas gali turėti 10 potencialių skaitytojų dėl mokslinio aparato sudėtingumo, ar imtis populiariesnių raštų serijų, kad dar būtų galima sulaukti ir skaitytojų dėmesio. Tad ir šis „veikiančių asmenų“ konsiliumas prasmingas tolesnio darbo gairių požiūriu. Ne vienas Jūsų yra patyręs – leidi raštus tarsi į tuštumą, recenzijų nesulauki, trūksta visam literatūros procesui gyvybingumo. O gyvybingumas ten, kur pinigai greičiau teka. Čia daugiau laiko lieka akademiniam apmąstymams.

Priminsiu, kas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute jau padaryta ir daroma: Balio Sruogos *Raštus* leidome nuo pat pirmo tomo (iš pradžių per *Alma littera*, bet jiems buvo nepelninga, nors gaudavo ir parengtą maketą, ir pinigus). Vytautas Vanagas sakė – Motiejaus Valančiaus išleisiu du tomus pats ir atiduosiu istorikams; istorikai nepaėmė, tai jau rengiam 6 tomą. Vaižganto turime išleidę 22 tomus, Igno Šeinių – 11, nors yra 13 parašyta, 2 tomai praleisti, Jono Balio *Raštai*, tokie kaip sugalvoti, yra pabaigti, Simono Stanevičiaus *Raštų* buvo toks įdomus projektas, Liudviko Rėzos šiemet pradėjom *Raštų* seriją, turėtų būti 12 tomų. Iš *Vagos* turime perėmę Vincą Mykolaitį-Putiną, Šatrijos Raganą iš *Margų raštų*, *Lietuvių liaudies dainyną* iš *Vagos* (eina nuo sovietmečio, nuo 8 tomo institutas leidžia). Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės perėmėm nuo 5

tomo (tada, atrodė, paskutinio), dabar jau 8 ruošiam ir Antano Baranausko esam porą tomų išleidę. Jono Basanavičiaus *Tautosakos bibliotekos* seriją perėmėm iš *Vagos* ir pabaigėme. Knygų mugėse šios knygos nesusilaukia ypatingo dėmesio, nežinau, gal tai ir nėra blogai...

Saulius Žukas: Tai pasidejuoti susėdome... Prieš 20 metų pradėjau leidėjo karjerą su viltimis, iliuzijomis, projektais, o dabar tokių knygų jau nebereikia, ir net nesuprantu dėl ko. Nes net ir Atviros Lietuvos fondo tipo knygų, sakykime, klasikos, kurių anksčiau nupirkdavo 700–800 egzempliorių, dabar išperka 150–200. Jeigu kalbėtume apie raštus, labiausiai liūdina Alfonso Nykos-Niliūno *Dienoraščio* pavyzdys: pirmasis tomas išėjo išėivijoje, trys tomai pas mus. Pirmas ir antras tomai buvo neblogai parduodami, trečias jau vangiai. Niliūnas dabar atsiuntė dar 150 puslapių papildymų, bet net nežinau, ar verta prašyti pinigų iš ministerijos. Po krizės atsitiko kažkas esminio – sustota pirkti. Filologinės ir kitų sričių lektūros, nesusijusios su mokymo procesu, labai sudėtinga padėtis. Net akademinė Lietuvių literatūros istorija buksuoja. Humanitarinių, socialinių sričių leidybos gyvybingumas, palyginus su istorijos, menkas. Istorikai turi daugiau naujų požiūrių. Mes, kalbininkai, literatai, esam gana suvargę. Gal išaugs kita karta. Kalbu ir apie savo kolegas. Tuo metu, kai čia vyko pervartos, mes kažin kaip išsilakstėm, o istorikai buvo sukaupti, ir šiandien tie penkiasdešimtmečiai rašo tikrai solidžius dalykus, bet kalbant apie pardavimus – panašu, tik istorikų stipresnis potencialas. Vienas kitas leidybinis dalykas prasisuka – Czesława Miłoszo knygelės buvo neblogai perkamos. Jei susiklosto palanki padėtis, šis tas pavyksta, bet ateitis, kaip minėjai, Gyti, – kabinti tuos skaitmeninius debesis, žinoma, jei jie išlieka. Nežinau, kaip jūsų leidykloje, bet mums po dešimties metų perleidžiant knygą reikia viską surinkti iš naujo – optiniai diskai būna pasenę, iliustracijomis technologiškai irgi nepasinaudosi. Ar visa tai, ką kabiname į serverius, išliks? Ką skaitmeniname amžinam saugojimui – ar laikysis „amžinai“? Popierinius variantus vis tiek reikia daryti. Ignas Šeinius, Balys Sruoga, Vaižgantas – aišku, kad reikia tai leisti. Bet būtinas šimtaprocentinis finansavimas, o dalį reikia atspausdinti popieriuje. Dabar, kai egzistuoja mažoji spauda, 150 ar 700 egzempliorių kaina yra ta pati. Bet iki maketo vis tiek reikia parengti. Kad pirktų ir atsipirktų – šitą reikia pamiršti. Nebent mokyklų bibliotekoms pirktų, tačiau šiais laikais, kai mokinio krepšelio pinigus naudoja algoms, vargu ar taip bus. Šitam reikia finansavimo, programų.

Valentinas Svontickas: Kalbu kaip Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos redaktorius. Taip susiklostė, kad mūsų leidykla aptarnauja daugiausia šiuolaikinės lietuvių literatūros procesą, tačiau literatūros palikimu, klasika, tuo, kas parašyta už Atlanto mūsų kolegų, esančių ir jau nebesančių, kaip suspėdama ir sugebėdama rūpinasi. Reikia pasakyti, kad yra jau nesugražinamų pradimų. Sovietmečio leidyba, gana sisteminga ir aprūpinta lėšomis, ne vienu atveju davė iškreiptus mūsų klasikų kūrybos pavidalus. Ir ne viena karta jau ir liks su tokiais pavidalais – su properšomis, spragomis, su iškarpytais tekstais. Naujų, geresnių leidimų iš naujo neskaitys. Dabartinis laikas – palankiausias mūsų palikimui, klasikai leisti dėl to, kad be cenzūros, partinės priežiūros. Kliuviniai aiškūs – lėšos, menkas susidomėjimas, šito baro darbininkų stoka, o ji vėlgi sietina su lėšomis, koncepcijomis, programomis, gal ir nusiteikimais. Kalbant apie lituanistų būrį kaip visumą, sveiko gražaus spurdėjimo, entuziazmo nėra per daug. Žmogus, per keletą metų kvalifikuotai parengęs gerą mūsų klasiko tomą, nesulauks tokio susidomėjimo, kaip panelė, nuvažiavusi pusmečiui į Londoną ir parašiusi esė. Šitai veikia atmosferą. Bendresniame literatūros lauke kuklus, nepopuliarus klasikos funkcionavimas nuleidžia literatūros vertybių kartelę. Kai stipriausi klasikos dalykai nefunkcionuoja gyvai, nuolatos, menkam literatūros kūriniui daug lengviau jaustis literatūra.

Na taip, svarbiausi raštų parengimo darbai vyksta šiame institute, vienas kitas universitetas ar net pavienis lituanistas ką nors nuveikia. Už tai reikia sakyti ačiū institutui ir jo žmonėms, nes tai atsakingi darbai, kruopščiai perskaityti ne tik klasiko tekstą, bet ir korektūrą yra tikras poreikis. Aišku, apmaudu, kad korektūras turi skaityti mokslų daktarai, bet tai duoda švarų tekstą. Ir visi kiti mes, kurie bandome praeities klasiką leisti, dairomės daugiausia į instituto žmones ir šaukiame juos į talką. Tikra aktualija būtų rengti šios srities specialistus.

Koks šiandien aktualiausias tekstologinis klausimas susitinkant su palyginti nesenos praeities autorių tekstų paskutinės redakcijos leidimu? Pagal tekstologijos normas paskutinė autoriaus aprobuota redakcija būtų norma. Kada žiūrim į tą laiką, kuomet daug kas buvo kraipoma, tada mums ir atsiranda tokie klausimai kaip Antanas Vienuolis, Vinco Mykoliaičio-Putino *Altorių šešėly* ir panašiai. Ir štai serijoje *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius* Vienuolį išleidome prieškarinį – taip, kaip mokė Aleksandras Žirgulys, nepaliestą redaktoriaus-cenzoriaus (kalbu apie Iciką Gurvičių). Kai kurie atvejai yra aiškesni, sakysim, Balio Sruogos *Dievų miškas*, kiti mįslingi, pavyzdžiui, Putino kai kurių eilėraščių redakci-

jos. Kasdieniniam parengėjų darbui labai svarbios tokios studijos kaip instituto išleistas tyrinėjimas apie *Baltaragio malūną*, apie Kazį Borutą, kaip ten kas klostėsi. Lygiai taip pat visų prityrusių redaktorių raštuose jau tada teikti dalykiški komentarai, paaiškinimai ligi šiol praverčia, kaip ir žinios, išvados, apibendrinimai, kurie yra čia esančio Pauliaus Subačiaus veikale *Tekstologija*.

Noriu papasakoti apie leidžiamą knygų seriją *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*. Aš vadinu ją pusiau juokais „Volkswagen“, o ne „Mercedesu“. Tai vienintelė šiuolaikinėje leidyboje nemaža knygų serija, kurią mecenuoja privatūs asmenys – Česlovas ir Ramūnas Karbauskiai. Ir čia atsitinka kai kas, kas galbūt gali turėti reikšmės – mecenatai ima 1000 (anksčiau), dabar – 1500 egzempliorių (šią išleidimo dalį jie ir remia) ir išdalina savo valdomų įmonių darbininkams ir partneriams. Taip šios knygos atsiranda namuose, kuriuose greičiausiai nėra buvę skaitytos.

Mums rūpi teksto autentika, jos kiek įmanoma siekiame. Kyla klausimas, koku keliu eiti, kiek apkrauti leidinį komentarais? Ar mes norim, kad Dalios Grinkevičiūtės tekstą žmogus gautų su visais paaiškinimais apie tai, kad rankraštyje ne viskas buvo įskaityta, ar norime, kad žmonės tą knygą skaitytų? Ir čia visada yra kolizijos, su jomis tenka tvarkytis. Norisi padaryti kuo geriau, bet galiimų talkininkų, laiko, lėšų, įsipareigojimų rėmėjams, programoms ar ministerijai esi spaudžiamas, ir kaip suspėji, kaip sugebi, taip padarai. Nuosekliai leisti raštų nepajėgtume ir to nesiimame. Atskiri atvejai – Prano Vaičiaičio, Liudo Dovydeno raštai – mūsų parengti, ir jie galbūt kada nors bus reikalingi, jeigu ne dabar.

Mikas Vaicekuskas: Jūs labai gerai pastebėjote apie Liudo Dovydeno Rinktinčius raštus – galbūt jie kada nors bus kam nors reikalingi...

Atsiliepdamas į šio apskrito stalo diskusijos pavadinimą „Leisti – ar padėti paleisti?“ pirmiausia klausčiau, iš kieno pozicijų – leidėjų ar mokslininkų-ren-gėjų – mes čia kalbėsime. Leidėjų yra visokių – privačių, ne privačių, pusiau privačių, ir visų jų interesai skirtingi. Kaip mokslininkas filologas sakyčiau, kad net neturėtų kilti toks klausimas (mano aplinkoje, manau, ir nekyla) – leisti ar neleisti (paleisti?) lietuvių literatūros klasikų raštus. Žinoma, kad reikia leisti. Pirmiausia juos tinkamai, mokliškai parengti ir tada leisti. O kalbant apie sklaidą, populiarumą ar atsipirkimą, tai literatūros klasikos leidimai raštų ar kritinių leidimų pavidalu, manyčiau, niekada neatsipirks. Ir ne toks turėtų būti tokių leidinių tikslas. Pasak Aleksandro Žirgulio, kritinis leidimas nėra skirtas rašytojo

kūrybos populiarinimui ir sklaidai, jis dar tik deda sklaidos pagrindus. Net ir atgarsiai (ne vien recenzijų pavidalu) mus gali pasiekti gerokai vėliau arba jų išvis galime nesulaukti. Tačiau kritinė literatūros palikimo refleksija, nacionalinio paveldo tam tikros dalies moksliniai tyrimai ir leidyba formuoja filologinę kultūrą ir apskritai rodo valstybės ir visuomenės kultūros lygį. Apie tai čia turbūt daug kalbėti nereikia. Literatūros kūrinių kritinių leidimų, klasikų raštų nepopuliarumas ar neskaitymas – ne kriterijus.

Kaip vieną tokių leidimų naudos pavyzdį galėčiau nurodyti kad ir neseniai paminėtą *Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos* leidžiamą seriją *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*. Šios serijos kūrinių rengėjai turi naudotis (dažnai ir naudojasi) mokslininkų jau parengtais kritiniais leidimais. Masiniam, ne blogąja prasme, skaitytojui rengiamais leidiniais nebeturėtų rūpintis nei mokslinės institucijos, nei mokslininkai. Jei tarp šių dviejų grandžių darbas ir grįžtamasis ryšys būtų gerai sustyguotas, tai čia ir matyčiau pagrindinę literatūros klasikų raštų rengimo ir leidimo perspektyvą.

Arūnas Sverdiolas: Sutinku su tuo, ką pasakė Mikas Vaicekuskas. Tikrai dar griežčiau atskirčiau tai, ką pridera daryti, nuo to, kokiais ištekliais ir galimybėmis remiantis, tai galima daryti. Išteklių klausimas neturi lemti to, kaip suprantame reikalavimus akademiniams, kritiniams raštų leidimams, priversti nuleisti kartelę, leisti į kompromisus su tokių leidinių kriterijais.

Klausimas, ar verta leisti akademinius raštus ir kitus akademinius leidinius, yra retorinis, nes iš tiesų visiškai aišku, kad juos leisti būtina. Juolab kad pas mus labai dažnai išeina tik pirmas akademinis leidimas, o ne jau kažkelintas, kaip, sakykime, Vokietijoje. Mes paprastai neturime pasenusių mokslinių leidimų, tad dabartinių svarba didžiulė – jie pirmą kartą formuoja mūsų raštijos korpusą. Kita vertus, nebe retorinis, o atviras klausimas – ar mūsų kultūrinė bendrija yra pajėgi ar nepajėgi juos išleisti.

Mėginimas ieškoti išeities, patalpinant „medžiagą“ duomenų bazėse, yra iliuzinis – ta medžiaga vis tiek turi būti paruošta, tekstologiškai apdorota – iš esmės tai toks pat leidybinis darbas, tikrai be popierinio tiražo. Žinoma, šios galimybės svarstytinios, o naujojo išsisklaidymo sąlygomis mūsų raštijos elektroninis prieinamumas tikrai darosi pirmaeilis, dar anaip tol nepakankamai suvoktas rūpestis. Tačiau tai nėra bendra išeitis, o šiandien, šiaip ar taip, norime svarstyti akademinių raštų problemas.

Tai, kad akademiniai raštai privačioms, komerciniais pagrindais besiremiančioms leidykloms neapsimoka ir todėl jos jų, taisyklė, neleidžia, arba tai, kad nėra daug potencialių skaitytojų, kurie apmokėtų leidybos kaštus, padėties nepakeičia, veikiau patvirtina – vadinasi, mūsų kultūrinė bendrija neužsikrauna ar nepaneša tokio krūvio, ji tam per maža, per silpna. Tada pripažinkime, kad esame pajėgūs leisti tikrai populiarią, pramoginę, didaktinę literatūrą.

Tačiau gerai suprantu, ką reiškia, kaip sako Gytis Vaškelis, leisti knygas „į tuštumą“. Beje, tai tinka kalbant anaip tol ne tik apie akademinius raštus, bet, drįsčiau sakyti, ir beveik apie visą teorinę raštiją. Tai vėlgi siejasi su esminiais mūsų kultūros bruožais – ji apsieina be vadinamosios rimtosios raštijos. Rašan-tys, rengiantys ar leidžiantys teorines knygas pas mus visuomet yra ties lengviau ar sunkiau pakeliamo absurdo riba: atrodo, kad šito niekam nereikia, jokio atsako nesulaukiama. Sakyčiau, šis absurdo pojūtis yra sisteminis mūsų veiklos bruožas, ir tas, kas negali su šiuo pojūčiu susigyventi, tiesiog negali šių darbų dirbti.

Žukas: Tai institute parengia, o paskui populiarių leidimą gali išleisti bet kas?

Vaicekauskas: Sakyčiau, taip. Mokslo institucija parengia ir išleidžia kritinį leidimą, kartais prieš tai dar dokumentinį, – čia jau priklauso nuo rašytojo kultūrinio svorio. Tai mokslininkų reikalas ir kompetencija. Paskui jau eilė ateina ir populiariems, ir mokykliniams leidimams. Tokia praktika labai dažnai taikoma Vakaruose. Tačiau mums, aišku, visada didžiausia kliūtis yra skaitytojų (ir pirkėjų) skaičius.

Žukas: Visai sutinku. Tarkim, Žemaitės pavyzdys. Paruošti taip, kad nebūtų dvi-prasmybių – skirtingi leidimai, sovietiniai pataisymai, dėl kitų priežasčių atsiradę taisymai ir iškreipia kanoninį tekstą. Kaip ir Antano Škėmos – kuris *Baltos drobulės* variantas yra kanoninis?

Vaškelis: Gal reiktų kiek kitaip žiūrėti. Mes vis tiek artėjame prie palikimo skaitmeninimo. Ir tas klodas, kurio nesaugo autorinės teisės, reikalau kanoninio apiforminimo. Turime keistų situacijų: *Baltaragio malūnas*, nors Valentinas minėjo, kad ir aprūpintas visomis studijomis, paaiškinimais, kaip ir kodėl Boruta jame ką keitė, mokykloje nefunkcionuoja. Vietoje jo – *Alma littera* leistas sovietinis variantas. Jis dabar yra net mokyklos e-bibliotekoje, nes taip buvo parankiau. Net į anglų kalbą neseniai išverstas sovietinis variantas. Bet negi mes eisime į

demonstracijas? Leidyklos pačios turėtų žiūrėti, jos atsakingos už tai, ką leidžia. Skaitmeninant iškilis problema – kurį variantą skaitmeninti? Bijau, kad institucija, kuri imasi to darbo, su juo nesusidoros. Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka neturi specialistų, kurie atrinktų, ir mūsų neklausia. Bet siekiamybė ruošti yra, ir po truputį darome. Susidūrėme su Čiurlionienės *Raštais* (laiškų tomas pragulėjo apie 20 metų, rankraštis buvo užsimetęs, paskui vėl atsirado) – paaiškėjo, kad ir tų laiškų yra daugiau, ir dabar dar ne visi sudėti – mums sako, kad yra Čiurlionienės geležinė valia kai kurių laiškų nerodyti. Bet jaučiame pareigą sutvarkyti bent jau tai, prie ko prieiname. Amžininkai ir laiškų veikėjai pamažu išmiršta, o kol jie yra, jie identifikuoja laiškų personažus, pavadintus tik artimiausiems giminėms suprantamais malonybiniais vardais ar pravardėmis, – visus šiuos dalykus bent iki tam tikro lygmens sutvarkome. Geriau sutvarkyti tiek, o ateityje sutvarkyti ir daugiau. Kita vertus, labai nustebau, kad mokykla, mokytojai pačių knygų nelabai pasigenda, jiems užtenka vadovėlių. Jiems verčiau pabūti seminaruose, gauti naujas instrukcijas ir su tomis instrukcijomis ruošti mokinius rašyti rašinį. Čia, man atrodo, yra problema: mokykloje nebeskaitoma. Per metus – kelios knygos, dar eilėraščių, ir viskas. Viskas paremta mokytojo atsakomybe. Čia mes turime ir turėsime duobę. O kiekviena karta turėtų permąstyti klasiką ir paruošti iš naujo. Mes kol kas tą klasiką vis dar atrandame, tarkim, šiemet švenčiame Maironio metus, bet realiai naujesnių atradimų dar nėra – religiniai raštai nejudinti, išlieka nutylėti ir iki šiol apeinami biografijos faktai, apie kuriuos bijoma šnekėti.

O norisi, kad kanonas formuotųsi, ir ypač tos raštų pabaigos – laiškai, straipsniai, dienoraščiai, vertimai, *varia* neliktų užmirštos. Jos, aišku, reikalauja daugiausia darbo, bet nėra jau tokios nuobodžios, kaip paprastai atrodo. Kad ir situacija su Putino *Raštais*. Su grožine kūryba dar šiaip taip apsitvarkėme, nors *Sukilėlių* II dalies tomas liko nebaigtas, bet žinome apie Putino nuolatinę globą, saugojimą, kad neišlįstų kas nors... Ką gali žinoti, ką dar atrasime?

Dar labai daug darbo laukia, ir neramu, kad senieji redaktoriai neturi savų mokinių, kam perduotų patirtį, tęstinumo nebeliko. Mūsų kultūra vis dar reikiamai neįvertina raštų redaktoriaus darbo. Bent akademinėje leidyboje reiktų suformuoti grupę žmonių, redaktorių, kurie tą palikimą po truputį tvarkytų.

Sverdiolas: Kad pradžioje parengtinus kritinis leidimas, o tiktai paskui, juo remiantis, įvairaus pobūdžio populiarieji leidimai, chrestomatijos ir kita, saky-

čiau, yra aksioma. Jeigu taip nėra, jei leidykla perleidžia pasenusį, prastai parengtą ar tarybiniais laikais sudarytą tekstą – yra tiesiog leidėjo nesusivokimo, neprofesionalumo ženklas. Lygiai taip pat tai, kad kritinių leidimų neprireikia mokyklai, tiesiog liudija apie jos žemą lygį.

Kanonas, nacionalinės raštijos branduolys, be abejo, labai svarbus dalykas. Vis dėlto kanono formavimas ir performavimas (o jis niekad nesibaigia, nes kanonas nebūna amžinas), man regis, yra platesnis dalykas negu akademinė leidyba. Visas mūsų dabartinės akademinės leidybos įdomumas yra tai, kad ji atidengia tekstus, kurių beveik niekas nėra skaitęs ar netgi nežino, kad jie egzistuoja, aptinka ir iškelia į viešumą naujus raštijos klodus. Šįkart daugiausia kalbame apie akademinės leidybos bėdas ir rūpesčius, bet mūsų raštų leidyba yra bene įspūdingesnė ir galų gale svaresnė už analitinius kultūros istorijos darbus. Leidyba yra tikrasis mūsų „kultūros dirbtuvės, dirbančios savo nepabaigiamus darbus“, kaip mėgdavo sakyti Vytautas Kavolis, žaizdras.

Tai lemtinga, tačiau nepakankama kanono formavimuisi. Kanono formavimas turi būti ir kultūros, švietimo politikos reikalas. Tačiau čia tuoj iškyla pavojus, kad ir šis reikalas išslys akademinėi bendruomenei iš rankų, atiteks valdininkams, taps ideologinio ir konjunktūrinio manipuliavimo objektu. Valdininkai, vadovaudamiesi savais sumetimais, puikiai sugeba perimti sprendimų iniciatyvą ir blokuoti kitas iniciatyvas. Tie, kas iš tiesų turėtų lemti kanono formavimą – kultūros ir raštijos aukščiausio lygio žinovai, universitetų ir mokyklų pedagogai, lieka nuošalyje.

Paulius Subačius: Leidėjai diskutuoja apie pardavimus. Norėčiau atkreipti dėmesį, kaip žmonės savo rankomis savo reikalą „nužudo“, tiesa, su valstybiniu užsakymu, bet vis dėlto. Turiu galvoje tą nuostabiąją LLTI leidžiamą literatūros chrestomatiją 11–12 klasei – galime pasvarstyt, kiek kitų knygų dėl jos nebus parduota, nepaimta į rankas. Nes dabar turime viską vienoje vietoje – čia net ne „trys viename“, o „septyniasdešimt viename“. Viena vertus, to reikėjo – be chrestomatijos buvo labai sunku atnaujinti mokyklinę programą, sunku pareikšti, kad nebeužtenka 12-oje klasėje perskaityti vieną knygą ir baigiamajame abiturės darbe pasiremti bet koku vienu kūrinium (anksčiau buvo tokia formulė – „pasiremti bet koku vienu kūrinium“). Tai ir reikėjo „ramentų“, kad būtų galima vėl grįžti prie 20-ties ar daugiau privalomų autorių sąrašo, bet vėlgi – tie „ramentai“ išmuša daug ką iš po kojų. Kadangi diskusijos idėja buvo pakalbėti

apie akademinis raštus, tai bent man šitos chrestomatijos, kurias, tikiuosi, institutas sėkmingai išleis, praktiškai parodė, kam reikia komentuotų raštų su moksliniu aparatu. Na, su naujesne literatūra kiek lengviau, o seniosios literatūros komentarų mokiniams reikia net ir pačių paprasčiausių – ką reiškia žodis ar jo forma; be to, tekstus būtina transliteruoti. Kur nebuvo fundamentalių leidimų, chrestomatijos rengėjai kažką pasamdė paaiškinimams, įvadams rašyti. Tie žmonės tarsi ir profesionalai, ir su laipsniais, bet kai pasižiūri rezultatą – už galvos susiimi. Paskaitykit atidžiai, kaip yra paaiškinti Antano Strazdo žodžiai. Paskaitai ir nesupranti, suabejoti savimi, atsiverti Didįjį lietuvių kalbos žodyną, na, yra ten tokia reikšmė, bet ta reikšmė nei į tvorą, nei į miestą šiame konkrečiame kontekste, ne taip ištisos filologų kartos suprato, ką ten Strazdas pasakė. Net tokiam, atrodo, primityviam dalykui reikia ne tik Juozo Tumelio parengto fotografuotinio bei diplomatinio leidimo, bet ir naujos transliteracijos, naujo transponavimo, ir specializuoto visų nebendrinės kalbos žodžių žodynėlio, kad būtų šaltinis chrestomatijai ir vadovėliui, kad kažkas atsisėdęs *ad hoc* nedarytų nesąmonių. (Tokio žodynėlio reiks, net kai bus baigtas rengti senųjų raštų žodynas.) Deja, kol ta chrestomatija, ypačingai elektroninis jos pavidalas, bus apyvartoje, ištisos kartos nesupras, kas yra „lieknas“ ir kodėl Strazdo „liekneliai“ žydi rožėm. Palaikyčiau mintį, kad turėtų susiklostyti tokia praktika: esant sudėtingam tekstui iš pradžių reikia rengti dokumentinį leidimą, pirmiausia kai ką tiesiog iššifruoti (taip su Antano Baranausko raštais dabar daroma), tokį paskelbti, su tokiu susigyventi, tada – ir kritinį leidimą. Jeigu mes neturime kritinių klasikos leidimų, tada labai sunku susikalbėti. Buvo minėta Žemaitė – mokykloje funkcionuoja ketveriopas jos „Laimės nutekėjimo“ ciklo tekstas.

Į tą fundamentalų klausimą – reikia ar nereikia raštų – mano atsakymas būtų pagal bulgarą Georgijų Gačevą, kuris rašė apie modernių tautų radimąsi. Civilizacijos turi savo kultūrinę struktūrą. Kai į civilizacinę erdvę ateina naujos tautos, siekiančios įsivalstybinti, jos turi tą struktūrą pakartoti – nesvarbu, kad iki tol buvo tik pradinė mokykla, bet reikia universiteto, nacionalinės bibliotekos, nacionalinio teatro (tautos namų idėja iki dabar aktuali) – reikia tokių institucijų. Būdami vienoje civilizacinėje platformoje labai sunkiai patys save suvokiame ir su kitais susikalbame, jeigu neturime atitinkamų stuktūrinių elementų. O mažoms tautos, mažoms valstybėms tai yra didžiulė našta, nes iš esmės tų pačių ministerijų reikia ir 200 000 000, ir 2 000 000 piliečių valstybei. Jei norima gyventi padorioje valstybėje, tai ir kompetencijos reikia vos ne tokios pačios. Šis

principas taikytinas klasikos leidimui – turime, kad ir vėluodami, sekti Vakarų Europos pavyzdžiais, užpildyti „baltus plotus“:

Dar keletas minčių dėl raštų rengėjų pastangų. Ką rodo mūsų situacija? Filologai dirba po vieną. Bet niekas pasaulyje nepadare raštų projektų dirbdami po vieną. Vieno žmogaus gyvenimo tam neužtenka. Kaip geruoju filologus suprašyti, kad jie pradėtų dirbti grupėmis ir vieni su kitais tartųsi ne kartą per pusę metų, o kas trečią dieną, ko kartais reikia rengiant raštus. Tai gana didelė problema. Ne mažesnė – ir vidinė jėgų pusiausvyra. Saulius už mane geriau atsimenta pirmąjį etapą persistumdymų, kai Vilniaus universitete tvėrėsi literatūros teorijos katedra, dabar gal aš iš arčiau matau. Įtampa tarp literatų ir kalbininkų tebetvyro. Tik „vientisas“ filologas gali būti tekstologas. Kol literatas galvoja, kad kalbininkas yra priešas, arba atvirkščiai, niekas nevyksta. Tai, kad tekstologinis darbas, raštų rengimas mokslo erdvėje nevertinamas ar vertinamas žemiau, nėra joks Dievo ar pikto politiko sprendimas – tai pačios filologų bendruomenės arba jos literatų dalies konsensusas. Valstybė tarifų nenustato, nustatome mes patys. Britanijoje parašyti knygą dažnai yra menčiau nei ją parengti. Lietuvoje parašyti knygą visada yra penkis kartus aukščiau, nes tokia yra literatūrologijos laipsnius turinčių žmonių bendruomenės nuostata. Ir čia per jėgą nieko nepadarysi, čia gali tik gražiuoju padėti suprasti kiekvieno darbo vertę, skonį, apie tai kalbėti su studentais... ir gal per 30 metų padėtis pasikeis.

Vaškėlis: Daug metų raštų leidimas institutui neduodavo jokios apčiuopiamos naudos – jis nebuvo laikomas moksline produkcija. Nors ir Vytautas Kubilius, ir Darius Kuolys sakydavo, kad teksto parengimas, komentarų rašymas, ypač senųjų raštų, yra pats sunkiausias ir humanitarui garbingiausias darbas. Bet žingsnis į priekį yra žengtas – dabar deramai parengti raštai jau patenka į mokslo darbų kategoriją. Kada toks darbas kaip Jolantos Gelumbeckaitės – *Wolfenbiutelio postilės* parengimas (sic!) Vokietijoje – Lietuvoje bus vertinamas kaip kvalifikacinis mokslo darbas? Tai labai rimtas klausimas, humanitarinio mokslo brandos klausimas.

O tie žmonės, kurie tuos raštus rengia, vis dar yra tarp žemės ir dangaus – nei rašytojai, nei mokslininkai – it kokie pastumdėliai. Tai yra nesusipratimas. Susiduriame ir su vertimų parengimo kokybe. Čia dar viena tema diskusijai – kitakalbinių tekstų vertimas ir tvarkymas. Universitetai turi redagavimo specialybę – jei jauni žmonės nepabėgtų, perspektyva būtų gera.

Raštų rengėjams norėtusi, kad kruopštus ir sudėtingas darbas būtų išleidžiamas, juo naudotusi, gal su juo kas ginčytusi, išvartytą tą barą giliau, „išsemtą“ temą, o ne tik „kabėtų debesyse“, pasimetę tarp informacijos srautų. Kita vertus, matau, kad mokykloje literatūra atlieka įskiepio funkciją, nes daugelis kūrinių jaunam žmogui yra dar ne visai suvokiami. Tam ir reikalingos chrestomatijos, kaip ir visame margame pasaulyje, leisti susipažinti, skonį pajusti, vėliau sugrįžti. Juk du trečdaliai autorių mokyklų programose neprivalomi, ir, kaip rodo praktika, mokytojai iki jų neprieina. Tad lieka tikimybė, kad mokinys chrestomatijoje susiras ir nenagrinėjamo autoriaus kūrinio ištrauką. O gal vėliau ir knygą. Ir jeigu jis pamato, pajaučia, gal jis prie jų grįš jau mokydamas savo vaikus? Turime žinių, kad tas Pauliaus minėtas chrestomatijas „žudikes“ patys tėvai skaito pasiėmę iš vaikų – apie senąją literatūrą, pavyzdžiui. Mūsų pareiga – kelti bendrą skaitomumą. Ir raštai dabar vis dar atrodo monolitiniai, niekam neįdomūs. Klasika tampa įdomi, kai paimi ją į rankas ir pradedi skaityti. Tada ir Vaižgantas, ir Maironis aktualus.

Žukas: Kad nenutolčiau nuo Pauliaus. Norėčiau fundamentalesnės kultūros valdininkų iniciatyvos. Tada ir institutas, ir aplink besisukantys, ir vienas kitas pensininkas lituanistas įsijungtų. Dėl kanono – ar kanonas būtinai turi būti vadovėliuose? Apskritai kanoniniai tekstai turi būti. Čia ne tik Švietimo ministerija, bet ir Kultūros ministerija turėtų dalyvauti. Pamenate *Biblioteca Baltica* – buvo Atviros Lietuvos fondo pinigai, dar Švietimo ministerija prisidėjo. Ambicija ir buvo – sudaryti geriausių, svarbiausių senosios ir dabartinės literatūros kūrinių sąrašą, jį iš naujo pateikti kitu lygmeniu, jau be cenzūros – kaip buvo *Lituanistinė biblioteka*. Keletą dalykų tikrai sutartume ir net suremtume jėgas. Chrestomatijos klausimu: mokyklai reikia ir vienokio, ir kitokio teksto – tarkime, Mažvydo „Prakalbos...“ originalo ir adaptuoto teksto. O ministerijos pagalbos kovojant su kalbos komisija dėl privalomo nenorminių žodžių komentavimo tikrai reikia.

Kai kalbame apie šiandieninį redagavimą – tikrasis redaktorius ne stilių taiso, o patikslina faktus, kultūrinį kontekstą išmano, suprantate, kokia čia kompetencija? O šiandien iš leidybos studentų sulaukiame vadybininkų. Kad kas ateitų ir saktų – išmanau XIX a., galiu tvarkyti Daukanto palikimą... Šito mes nesulaukiame.

Dabar raštų likimą sprendžia grantai ir projektai. Anksčiau jų leidyba buvo remiama 70–80 procentų. O konkuruoti privačios leidyklos ir institutas negali – sąlygos visai kitos. Tu negali turėti tiek patriotiškumo ir pilietiškumo, kad darytum raštus tik iš idėjos. Kiek nacionalinė kultūra suinteresuota turėti literatūros

tekstų kanoną, kur jos iniciatyvos? Turi būti metodiškas finansavimas, leidyba negali būti nuostolinga.

Sventickas: Esu įsitikinęs, kad visuose solidesniuose knygynuose Lietuvos žmogus kasdien turėtų rasti *Metus*, *Anykščių šilėlį*, *Pavasario balsus*, kitus pamatinius nacionalinės literatūros tekstus. Ar reikia jam pačiam, ar vaikui, ar dovanai. Taip turi būti, jeigu tikėsime, kad Lietuvos leidėjai ir knygų pardavėjai yra ir verslininkai, ir patriotai. Palaikyčiau Margaritos Lankutytės (Dautartienės) mintį apie specialų renginį, ar sietiną su tokiais įvardijimais, kaip knygų mugė arba festivalis, ar ne, kuriame būtų eksponuojami šioje diskusijoje aptariamo pobūdžio leidiniai. Toks renginys (Knygų akademija, pavyzdžiui) rodytų, kad rimtų palikimo leidybos darbų visgi padaroma, patikrintų žmonių susidomėjimą šiuo reiškiniu, suteiktų galimybę skleisti žinią apie jį ir šio darbo žymiuosius, skatintų deramo parengimo specialistų ir leidėjų bendradarbiavimą, pagaliau – sugėdintų leidėjus, kurie linkę „paleisti“ į viešumą netinkamas tekstų redakcijas.

Sverdiolas: Tai, kad, kaip sako Saulius Žukas, akademeinei leidybai būtinas šimtaprocentinis finansavimas, labai blogas ženklas: vadinasi, visuomenė nenori ar nepajėgia prisidėti nė vienu procentu! To nedaro nei skaitytojai, nei mecenatai, nei visuomeninės organizacijos. Kelių leidėjų esu klausęs, ar negalima būtų organizuoti tokio viešojo fondo, kaip JAV buvo Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas. Juk taip pavyko dešimtmečius leisti geras knygas vien tiktai suinteresuotų skaitytojų lėšomis. Nesulaukiau atsakymo. Žinoma, šį klausimą reikia užduoti ne leidėjams. Kad tokių fondų nėra, vėl priklauso nuo giluminių dalykų: trūksta intereso, iniciatyvos, nemo-kame organizuotis jokiai bendram veiksmui. Žodžiu – socialinė distrofija.

Iškalbingas dalykas, kad užsibaigus Atviros Lietuvos Fondo leidybos programai, niekas taip ir neperėmė jos veiklos, o jos veikimo laikas liko kaip praėjusio aukso amžiaus atminimas. O juk atrodė, kad humanitarinių ir socialinių mokslų knygų leidyboje pajudėjo beveik viskas: kvalifikuoti ekspertai parinkdavo pirmiausia leistinas knygas, geri vertėjai jas išversdavo, vertimų kokybė buvo tikrinama, leidėjai knygas išleisdavo. Bet vos tik mecenatinis finansavimas nutrūko, mechanizmas įstrigo, visa grandinė subyrėjo. Vadinasi, ji buvo negyvybinga, stiprus impulsas nepadėjo, visuomenei iš tikrųjų to nereikia ar ji tam nepajėgi.

Taigi apeliuoti, kaip paprastai, galima tiktai į valstybę. Sakyčiau, liūdna išvada ir liūdna perspektyva, nes praktiškai tai reiškia, kad vėl tenka su ištiesta ranka

eiti pas valdininkus. Vėl bejėgės leidyklos vilkina darbą metų metus, nes net ir valstybei finansuojant, joms neapsimoka ir neišeina išleisti sudėtingesnių knygų.

Sisteminis požiūris į akademinės leidybos rėmimą būtų labai svarbus dalykas. Tačiau tenka baimintis, kad bus parengtas grandiozinis vieningas planas, ką remti, o ko – ne, ir visi, kas šioje srityje dirba, arba taps jo vykdytojais, arba apskritai negalės nieko nuveikti pagal savo supratimą. Akademinės leidybos srityje labai svarbus yra skirtingų iniciatyvos centrų buvimas. Jau dabar yra pasirodę nemaža įvairaus pobūdžio įdomių leidinių, kurie tikrai nebūtų tilpę į jokios vieningos rėmimo programos rėmus. Neįvertiname, kad įsisteigę nauji universitetai sudaro rimtos akademinės leidybos potencialą, galbūt dar nepakankamai pasireiškusį, tačiau teikiantį vilčių ateičiai.

Vaškelis: Mikas gerai pasakė – institutui tenka tik raštų parengimo stadija, kitos stadijos mums netenka.

Subačius: Geriausia medžiaga genetiniam teksto tyrimui – Maironio *Pavasario balsai*. Elektroninis leidimas leistų pasekti tą teksto genezę. Maironio metais gal būtų metas inicijuoti tokį projektą?

Gediminas Mikelaitis: Klausantis čia susirinkusių kolegų iškyla leidybos koordinavimo reikalas. Akademinė raštų daugiausia išleidžia organizacijos, institutai: Lietuvių kalbos institutas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Istorijos institutas, Lietuvių katalikų mokslo akademija. Kitas klausimas, apie kurį kalbėjo Virginijus Gasiliūnas – kaip įveikti tokius masyvus, kurie lieka mūsų kultūros nuosalyje. Jeigu pasižiūrėtume, pavyzdžiui, į Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraštinių palikimą, apie kurį Saulius Žukas yra rašęs ir Arūnas Sverdiolas nagrinėjęs, tai jis kol kas taip ir lieka beveik nepajudintas. Su profesoriumi Giedriumi Subačiumi esame planavę jį įveikti, bet čia neužtenka vieno ar dviejų žmonių pastangų. Reikia sudaryti projektą, suburti komandą, tik tada galima iš esmės pradėti dirbti. Dėl to lieka nepajudintas ir Maironio rankraštinių palikimas – praėjo aštuoniasdešimt metų nuo mūsų poeto mirties, o neišleistas ir netyrinėtos guli didžiausios studijos lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis, pamokslai, konferencijų medžiaga ir kt. Ir šiais, jubiliejiniais, metais, deja, jos nebus publikuotos, nes trūksta susidomėjimo, koordinavimo, žmonių, kurie galėtų parengti ne tik filologiškai, bet taip pat išmanytą filosofiją, religiją, teologiją. Turėtume neužmiršti ir išėivijos palikimo, pavyzdžiui, tai, kas yra Putname, Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA), arba Čikagoje,

Lituanistikos tyrimo ir studijų centre, – tūkstančiai meno, mokslo, kultūros rankraščių, mūsų žymių išeivijos veikėjų laiškų. Sakysim, laiškai, kurių ypač gausu ALKOJE, yra kaip traktatai, maži ir labai informatyvūs įvairių sričių (istorijos, literatūros, filosofijos, religijos) kūriniai. Jie sunkiai pasiekiami, nekatalogizuoti ir kol kas neatrodo, kad galėtų sugrįžti į Lietuvą. Panaši yra ir filosofijos istorijos veikalų rengimo padėtis. Kas gi ją daugiausia rengia Lietuvoje – Arūnas Sverdiolas ir Antanas Rybelis, du filosofijos palikimui pasišventę vienišiai. Rybelis tarytum užbaigė vieną milžinišką darbą, bet tai nereiškia, kad Antano Maceinos palikimas jau yra visas parengtas. Panašiai yra ir su Stasio Šalkauskio palikimu. Bet tai – pavienių žmonių entuziazmas. Kiek jis tęsiasi, tiek ir yra rengiama, o kur visi kiti? Pažiūrėkim, pavyzdžiui, kas yra Adomas Jakštas-Dambrauskas – ne tik rašytojas, filologas, bet ir filosofas, matematikas, teologas. Kai kas pakedena jo palikimą, šį tą sudeda, o visas masyvas taip ir lieka neapimtas, kažkur glūdi, neiškyla į mūsų kultūros paviršių. Čia atskiri pavyzdžiai, jų galima paminėti ir daugiau.

Kol neatsiras kultūrinio akiračio platumo, tam tikro kultūrinio palikimo reikšmės įsisąmoninimo, tol mes nepasieksime koordinacijos ir akademinės leidybos padėtis išliks striuka. Platus kultūros paveldo supratimas buvo būdingas žymiausioms sovietinės okupacijos laikotarpio asmenybėms, kai iš kultūrinės savimonės atsirasdavo kitus uždeganti energija. Čia galima prisiminti, kaip a. a. Vytautas Kubilius per paskaitas mūsų paklausdavo – ar jūs mokate lenkų, vokiečių kalbas, ir mes, trečiakursiai, sutrikę žiūrėdavom, o jis labai nustebęs sakydavo – tai kokie jūs būsite filologai?

Taigi būtinas įdirbis rengiant specialistus, kurie turėtų būti ne tik filologai. Juk parengti filosofijos ar kitos humanitarinės srities akademinis raštus reikia ir filologinio, ir bendro kultūrinio, ir net filosofinio išprusimo. Čia lauktini labai plataus akiračio redaktoriai–rengėjai.

Vaškėlis: Čia aš dar grįšiu prie to, ką Saulius sakė. Istorikai turėjo labai gerą propagandą – nuolatinės laidos per televiziją įdiegė istoriją į visuomenės akiratį.

O pabaigai viena impresija iš Frankfurto. Gyvenamajame rajone knygynas, gal vienuoliktą valandą vakaro, knygynas dirba ir lankytojų yra. Vitrinoje apšviestas stovi Kafkos kokių 20 tomų rinkinys, ant jo visų nugarėlių tęsiasi sukomponuotas Kafkos parašas. Sutampa visos linijos, per visus tomus. Pasiektas tobulumas – sudėjus 20-ties tomų nugarėles, parašas yra tobulas. Aišku, Kafka ne pirmą kartą leidžiamas, bet leidėjo darbas preciziškas. To ir sau galime palinkėti.